

Наталія Гордієнко

ПРОГРАМА РОЗВИТКУ ПСИХОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ФАХІВЦІВ ЦЕНТРІВ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В КРИЗОВИХ УМОВАХ

Гордієнко Наталія. Програма розвитку психологічної компетентності фахівців центрів професійного розвитку педагогів до професійної діяльності в кризових умовах. У статті представлено програму спецкурсу «Розвиток психологічної компетентності консультантів центрів професійного розвитку педагогічних працівників у кризових умовах» на основі дослідження, проведеного автором. Розкрито основний зміст, завдання та структуру програми спецкурсу. Особливу увагу приділено аналізу інтерактивних технік, які використовувалися у спецкурсі з метою розвитку психологічної компетентності фахівців центрів професійного розвитку педагогічних працівників у кризових умовах та воєнний час.

Обґрунтовано використання програми спецкурсу як найбільш адекватної форми реалізації програми для дорослих людей. Акцентовано увагу на доцільності підтримки розвитку психологічної компетентності консультантів центрів професійного розвитку педагогічних працівників як вагомого чинника їх професійної діяльності у кризових умовах.

***Ключові слова:** програма спецкурсу, структура тренінгу, розвиток психологічної компетентності, консультанти, фахівці центрів професійного розвитку педагогічних працівників (ЦПРПП), кризові умови, воєнний час.*

Hordiienko, Nataliya. Program of development of psychological competence of specialists of professional development centers of teachers for professional activity in crisis conditions. The article presents the program of the special course "Development of psychological competence of consultants of professional development centers of pedagogical workers in crisis conditions" based on empirical research conducted by the author. The main content, tasks and structure of the special course program are disclosed. Special attention was paid to the analysis of interactive techniques that were used in the special course for the purpose of developing the psychological competence of specialists of professional development centers of pedagogical workers in crisis conditions and wartime.

The use of the special course program as the most adequate form of program implementation for adults is substantiated. Attention is focused on the expediency of supporting the development of psychological competence of consultants of professional development centers of pedagogical workers as a significant factor in their professional activity in crisis conditions.

***Keywords:** special course program, structure of training, development of psychological competence, consultants, specialists of centers for professional development of pedagogical workers (CPRPP), crisis conditions, wartime.*

Вступ. Україна сьогодні переживає складні часи. Тривоги, стреси, спустошення, втома, зумовлені воєнними подіями, висувають неабиякі вимоги до учасників освітнього процесу та, зокрема, до професіоналізму й психологічної компетентності педагогічних працівників. Надзвичайно важливого значення під час війни також набуває забезпечення психологічно комфортного освітнього середовища для всіх учасників освітнього процесу.

У зв'язку з цим у статті 51 Закону України «Про повну загальну середню освіту» вказано, що педагогічні працівники мають підвищувати кваліфікацію з актуальних психологічних проблем професійної діяльності в обсязі не менше 10% від загальної кількості годин. Це дасть змогу вдосконалити їх психологічну компетентність для надання

психологічної підтримки учасникам освітнього процесу (Лист МОН України від 04.04.2022 №1/3872-22 “Про методичні рекомендації «Перша психологічна допомога. Алгоритм дій»”, 2022).

За таких умов особливої актуальності набуває психологічна компетентність консультантів центрів професійного розвитку педагогічних працівників (ЦПРПП), одним із головних завдань яких є організація підвищення кваліфікації педагогів. При цьому основними функціями фахівців ЦПРПП, окрім навчальної, є забезпечення своєчасної психологічної підтримки учасників освітнього процесу в кризових умовах, уміння надавати допомогу педагогам у визначенні індивідуальної траєкторії професійного розвитку з урахуванням їх психологічних особливостей (Положення про центр професійного розвитку педагогічних працівників, 2021).

Слід зазначити специфіку діяльності центрів професійного розвитку педагогічних працівників у системі післядипломної освіти. Так, висуваються підвищені вимоги до рівня професіоналізму консультантів ЦПРПП, які повинні бути фахівцями широкого профілю (адже особлива увага приділяється освіті дорослих).

Консультанти ЦПРПП повинні мати рівень загальної компетентності вище за нормативний рівень компетентності педагогів, бути зорієнтованими на професійне вдосконалення не лише себе, а й педагогічних працівників на таких рівнях:

- інформаційному: загальна поінформованість педагогів про освітні події внутрішнього та зовнішнього життя країни; закріплення напрямів у розвитку освіти і практики;
- аксіологічному: активна підтримка творчості, мотивування до потреби у подальшому розвитку тощо;
- діяльнісному: спрямованість на розвиток відповідних технік для ефективної професійної діяльності, формування здібностей до самоосвіти та самореалізації.

Це зумовлює особливу увагу до розвитку психологічної компетентності консультантів ЦПРПП та формування навичок роботи для забезпечення психологічної підтримки педагогічних працівників і створення комфортного психологічного клімату. На сьогодні актуальним є опанування нових компетентностей, які дозволять виконувати функції консультування, супервізії, озброїти консультантів ЦПРПП уміннями й навичками підтримки психічного здоров'я вчителів, допомоги педагогу зробити вибір серед пропозицій суб'єктів підвищення кваліфікації, підтримати освітян у виборі професійних цілей і оптимальній стратегії їх реалізації в кризових умовах тощо.

Слід відзначити, що проблема психологічної компетентності освітян уже була предметом уваги науковців (Бондарчук, 2018; Zikan, 2017; Malcolm, 2021 та ін.). З іншого боку, можна відзначити, що значна частина психологічних досліджень у кризових умовах та воєнний період направлена на вивчення особистості педагога, успішності його професійної діяльності, підтримки педагогічних працівників у стресових умовах (Frank, Reibel, Broderick, Cantrell, & Metz, 2015 та ін.). Проаналізовано психологічне забезпечення та досвід організації освітнього процесу під час війни в Україні (Коновальчук, 2022), професійне психологічне благополуччя освітян та особливості його підтримки в кризових умовах сьогодення (Silver, 2020; Joseph, 2021; Pozo-Rico, Poveda, Gutiérrez-Fresneda, Castejón, & Gilar-Corbi, 2022; Pozo-Rico, Poveda, Gutiérrez-Fresneda, Castejón, & Gilar-Corbi, 2023; Бондарчук & Пінчук, 2023 та ін.), підтримку психічного здоров'я науково-педагогічних працівників в умовах воєнного стану (Sisask, Varnik & Varnik, 2017; Карамушка, Креденцер & Терещенко et al., 2022; Kim & Oxley, 2022), взаємозв'язок між емоційними здібностями, самоефективністю та емпатією у кризових умовах серед педагогів (Hen & Goroshit, 2016; Vignjević Korotaj & Mrnjaus, 2021) та ін.

Натомість теоретично обґрунтованих та апробованих програм розвитку психологічної компетентності консультантів ЦПРПП, які враховували б специфічні особливості освіти дорослих і, одночасно, специфіку праці фахівців даної професійної

групи в умовах післядипломної освіти, наскільки нам відомо, на даний час, не існує, що зумовило вибір теми дослідження.

Мета дослідження: визначити мету, структуру та розробити зміст програми спецкурсу «Розвиток психологічної компетентності консультантів центрів професійного розвитку педагогічних працівників у кризових умовах».

Завдання дослідження:

1. Визначити мету, завдання та організаційну форму спецкурсу, спрямованого на розвиток психологічної компетентності консультантів центрів професійного розвитку педагогічних працівників (ЦПРПП) у кризових умовах.

2. Визначити зміст та структуру програми спецкурсу.

3. Описати процедуру реалізації програми спецкурсу.

Результати дослідження та їх обговорення

За результатами опитування 120 фахівців ЦПРПП - слухачів курсів підвищення кваліфікації Центрального інституту післядипломної освіти ДЗВО «Університет менеджменту освіти, які попередньо дали згоду на проведення дослідження, протягом 2022-2023 рр. за розробленою та апробованою нами методикою (Гордієнко, 2021), виявлено недостатній рівень психологічної компетентності у значної їх кількості. Так, встановлено, що високий рівень розвитку *мотиваційного* компоненту психологічної компетентності становить 20,9%, середній – у 59,1%, а низький – 20,0% фахівців ЦПРПП. Крім того, високий рівень розвитку *гностичного* компоненту психологічної компетентності визначено лише у 14,4 % консультантів ЦПРПП, середній – у 62,2%, а низький рівень – у 23,4 % респондентів. Слід відзначити, що високий рівень *операційного* компоненту психологічної компетентності констатовано у 8,6 % опитуваних, а низький – у 13,8% консультантів ЦПРПП. Водночас, результати нашого дослідження свідчать про те, що лише 34,2 % респондентів досягли високого рівня розвитку *особистісного* компоненту психологічної компетентності, 50,0% – середнього, а 15,8% фахівців ЦПРПП – низького рівня. Як наслідок, доволі значна частина досліджуваних фахівців ЦПРПП проявляють недостатню здатність до рефлексії психологічного змісту професійної діяльності, у них не визначені шляхи удосконалення умінь та навичок, не досконало сформована система особистісних характеристик, які впливають на результативність професійної діяльності консультантів центрів у кризових умовах та воєнний період.

У зв'язку із цим набуває актуальності вдосконалення психологічної компетентності фахівців ЦПРПП щодо розвитку професіоналізму педагогічного персоналу в кризових умовах за спеціальною програмою, що може бути реалізована у форматі спецкурсу.

Мета програми спецкурсу: розвиток психологічної компетентності консультантів центрів професійного розвитку педагогічних працівників (ЦПРПП) у кризових умовах.

Завдання спецкурсу:

1) сприяти здатності консультантів ЦПРПП ефективно використовувати психологічні знання у розвитку власного професіоналізму у кризових умовах;

2) оволодіти методами діагностики та аналізу розвитку психологічної компетентності фахівців ЦПРПП у кризових умовах;

3) регулювати свої дії та поведінку способами й техніками актуалізації вдосконалення мотивів, які спонукають особистість консультанта ЦПРПП до підвищення рівня психологічної компетентності у кризових умовах.

Реалізація програми спецкурсу дає можливість значно розширити й поглибити психологічну компетентність у кризових умовах кожного учасника; виявити сукупності мотивів, які спонукають особистість консультанта ЦПРПП до підвищення рівня психологічної компетентності у кризових умовах; удосконалити систему психологічних знань, які необхідні для здійснення консультантом ЦПРПП функцій успішної професійної діяльності у кризових умовах та воєнний час; розвинути уміння фахівців ЦПРПП підтримувати спілкування та співпрацювати у вирішенні комунікаційних проблем; сформулювати систему особистісних характеристик консультантів центрів, які впливають на

результативність їх професійної діяльності; визначити шляхи удосконалення діагностико-прогностичних, організаційно-регулятивних та контрольних-коригуючих умінь та навичок; розвинути у консультантів ЦПРПП здатність пізнавати себе, освітній персонал та розвивати навички надання першої психологічної допомоги під час кризової ситуації та воєнний період.

Організаційна форма проведення спецкурсу. Програма спецкурсу «Розвиток психологічної компетентності фахівців центрів професійного розвитку педагогічних працівників у кризових умовах» розрахована на слухачів очної (денної), очно-дистанційної, дистанційної форми навчання в системі післядипломної освіти. У програму входять два основні тематичні блоки, взаємопов'язані між собою і розраховані на 30 годин /1 кредит ЄКТС. Спецкурс може бути впроваджений на курсах підвищення кваліфікації в умовах очної (денної), очно-дистанційної, дистанційної форми навчання або модифікований відповідно до запитів замовника. Залежно від завдання програми спецкурсу та потреб учасників, кількість годин може бути змінена.

Програма спецкурсу «Розвиток психологічної компетентності консультантів центрів професійного розвитку педагогічних працівників у кризових умовах» містить наступні модулі (Табл. 1).

До програми спецкурсу входять два базових модуля. Перший модуль «Сутність та структура психологічної компетентності фахівців ЦПРПП у кризових умовах» розкриває установки на необхідність розвитку психологічної компетентності фахівців ЦПРПП, усвідомлення та розширення знань про сутність розвитку психологічної компетентності у кризових умовах, проведення діагностики психологічних характеристик, які входять в структуру психологічної компетентності фахівців ЦПРПП.

Таблиця 1

**Зміст і структура програми спецкурсу
«Розвиток психологічної компетентності фахівців центрів професійного
розвитку педагогічних працівників у кризових умовах»**

№ з/п	Назва модулю	Розподіл годин						Разом
		I етап			II етап	III етап		
		Тематична дискусія	Самостійна робота	Елементи тренінгу	Самостійна робота	Самостійна робота	Елементи тренінгу	
1	Сутність та структура психологічної компетентності фахівців ЦПРПП у кризових умовах	2	4	6	6			18
2	Розвиток психологічної компетентності фахівців ЦПРПП у кризових умовах					2	10	12
	Усього:	2	4	6	6	2	10	30*

* за потреби кількість годин може бути змінено

Другий модуль «Розвиток психологічної компетентності фахівців ЦПРПП у кризових умовах» спрямований на визначення та підвищення рівня розвитку психологічної компетентності консультантів ЦПРПП у кризових умовах.

Програмні модулі мають подібну структуру, водночас кожен з них має певні підходи.

Реалізувати дану програму можна під час активного навчання консультантів ЦПРПП на курсах підвищення кваліфікації через спецкурс, який проходить в три етапи.

Під час першого етапу проходить робота над удосконаленням сформованих знань про психологічну компетентність консультантів ЦПРПП, використовуючи міні-лекції та тематичні дискусії, а також над усвідомленням та розширенням знань фахівців ЦПРПП про сутність психологічної компетентності та її складових компонентів, використовуючи елементи тренінгу.

Міні-лекції направлені на ознайомлення слухачів з структурою та умовами розвитку психологічної компетентності фахівців ЦПРПП, що містить такі компоненти: *гностичний*, показниками якого є здатність формувати висновки про рівні сформованості складових розвитку психологічної компетентності, розуміти значущість її ролі в освітній діяльності та ін.; *мотиваційний* включає в себе показники мотивів професійного вдосконалення, бажання розвинути особистісні якості, уміння та навички на основі набутих психологічних знань, у кризових умовах та ін.; *операційний* – показниками якого є здатність розвивати уміння ефективно вирішувати конфліктні, стресові ситуації, професійні задачі, здатність до саморегуляції у професійній взаємодії, здійснювати психологічний супровід педагогічних працівників та загалом учасників освітнього процесу; *особистісний* компонент, показниками якого є комунікативна толерантність, соціальна креативність, рефлексивність, інтернальність та ін. (Гордієнко, 2021).

Оскільки одним із важливих напрямків у роботі консультантів центрів професійного розвитку педагогічних працівників у кризових умовах та воєнний час є психологічний супровід освітнього процесу, тому програмою спецкурсу запланована робота з розвитку мотивації до професійної діяльності педагогічних працівників. Також на заняттях не менш актуальним напрямком роботи є профілактика негативних явищ у педагогічному колективі, вивчення соціальної ситуації та факторів ризику, впровадження нових підходів до організації профілактичної діяльності, в тому числі попередження професійного вигорання, конфліктів. Фахівці ЦПРПП навчатися аналізувати та корегувати власний досвід вирішення конфліктних ситуацій, дізнаються, де шукати допомогу та підтримку освітянину у складних життєвих ситуаціях.

У зміст програми спецкурсу також входить психологічна допомога та емоційна підтримка учасників освітнього процесу, спрямована на збереження і зміцнення психічного здоров'я в умовах воєнного стану, передбачено опанування техніками стабілізації емоційного стану та розвиток стресостійкості особистості.

Зміст програми спецкурсу

Загальний вступ до програми спецкурсу

Тренер створює у групі невимушену, доброзичливу атмосферу, налаштовує всіх на активну й плідну роботу, ознайомлює учасників з матеріалами першого модуля. Разом з учасниками проводиться обговорення тривалості тренінгу (6 академічних годин на першому етапі, 10 академічних годин – на другому, самостійна робота на дистанційному етапі) та форми організації тренінгу.

Тренінг розпочинається традиційно з визначення правил у групі, оскільки важливо дізнатись правила і очікування від тренінгу з урахуванням специфіки діяльності й досвіду фахівців ЦПРПП. Учасники ознайомлюються з правилами роботи в тренінговій групі, пояснюють їх суть та необхідність.

У ході вивчення очікувань від тренінгу учасники записують на стікерах, що вони хочуть отримати від заняття (якщо спецкурс проводиться дистанційно, то робота

проходить на онлайн-дошці).

Для **знайомства** учасникам тренінгу пропонується висловитися, продовжуючи фрази:

- «Мабуть ніхто з учасників не знає, що у вільний час я люблю (моє хоббі)» ...
- «Я радий тебе бачити, тому що ти...»
- «Сьогодні я хочу похвалитись своїм досягненням ...»
- «Мені ніколи не вдавалось»...
- «Я боюсь»...
- «Я можу пишатися тим, що»

Також учасникам тренінгу можна запропонувати охарактеризувати присутніх на тренінгу: «Яка особливість кожного учасника? Чим Ви відрізняєтесь від інших учасників? І що в тих, хто тут знаходиться спільного?».

У ході знайомства та вивчення очікувань від тренінгу висловлюватися мають усі члени групи. (*Вправи дають змогу вєдучому зрозуміти інтереси та спрямованість учасників тренінгу, визначити вихідний рівень психологічної компетентності слухачів тренінгової групи*). При цьому слід урахувати, що для дорослих особистостей із сформованими, стійкими й подекуди ригідними уявленнями про себе варто, виходячи з підходу (Harré, 1980), з метою актуалізації мотивів самопізнання й самозміни під час групових обговорень акцентувати увагу учасників на так званому «можливому Я як образі успішного консультанта ЦПРПП у майбутньому», однією з принципово важливих рис якого є прагнення до самовдосконалення й саморозвитку.

Для рефлексії рівня **когнітивного компоненту** як підґрунтя розвитку психологічної компетентності фахівців доцільно використати «**Мозковий штурм**» (з подальшим груповим обговоренням).

Завдання: Група ділиться на підгрупи.

- 1 підгрупа – розшифровує поняття «психологічна»;
- 2 підгрупа – розшифровує поняття «компетентність»;
- 3 підгрупа – розшифровує поняття «консультант ЦПРПП у кризових умовах», вказавши якості;
- 4 підгрупа – розшифровує поняття «педагогічний працівник у кризових умовах», вказавши якості.

Після виступів кожної з підгруп підводяться підсумки та формується загальне поняття психологічної компетентності консультантів ЦПРПП у кризових умовах.

Метод «Мозкового штурму» також доцільно використати під час **тематичної дискусії**. Прикладом можуть бути питання типу: «Яке значення для здійснення вашої ефективної професійної діяльності у кризових умовах має розвиток психологічної компетентності?» та «Які компоненти розвитку психологічної компетентності консультантів ЦПРПП ви можете назвати?».

У процесі виконання модифікованого варіанту мозкового штурму учасникам необхідно активно пригадувати та виокремлювати головні компоненти психологічної компетентності консультантів ЦПРПП. Це активує фахівців ЦПРПП до налаштування позитивного клімату у групі. Учасники обговорюють, які якості, характеристики, уміння, навички, на їх думку, входять до змісту психологічної компетентності консультантів ЦПРПП, намагаючись не повторювати озвучені варіанти.

Під час аналізу **особистісного компоненту** розвитку психологічної компетентності консультантів ЦПРПП доцільно застосовувати вправи на кшталт «**Дипломатичний прийом**, спрямованої на розвиток ефективної комунікації, ведення діалогу, ефективного застосування мови тілесних рухів. *Хід вправи:* Учасники розраховуються на «перший, другий, третій ...». Парні номери набувають статусу «закордонних гостей», непарні номери – «педагогічних працівників, які відповідають за дипломатичний прийом». Задається наступний сценарій: «Ви зустрічаєте в аеропорту гостя з іншої країни. Вам за декілька

хвилин потрібно так контактувати з закордонним гостем, щоби він почувався комфортно та був готовий до співпраці».

По завершенні ділової гри, учасники обговорюють наступні питання: «Кого із «закордонних гостей» вразив комфорт, увага та інтерес?», «Про що ви говорили?», «У розмові ви почувалися вільно, чи почували скутість?».

Для розвитку рефлексії та емпатії учасникам пропонується **вправа «Вгадай ознаку»**.

Завдання: Обраний учасник виходить за двері. Решта фахівців ЦПРПП об'єднуються в дві підгрупи за певними ознаками та візуально відділяються просторово. Після повернення учасник мусить здогадатись, за якими особливостями виокремилися підгрупи.

Для розвитку психологічної компетентності у кризових умовах важливе значення також мають інструменти, які допоможуть фахівцям ЦПРПП замість набутої безпорадності розвинути професійний оптимізм. Слід зазначити, що для розвитку професійного оптимізму варто вживати терміни, які увів М. Селігман, - «набутий оптимізм» замість «набутої безпорадності». Якщо використовувати їх у контексті освітніх закладів, то консультанти ЦПРПП будуть більш упевненими у собі і, скоріш за все, не будуть безпорадні у кризових умовах.

Відтренувати професійний оптимізм можна за допомогою спеціальних **вправ**. Наприклад, **«Перепрограмування»**. **Хід вправи:** Учасникам пропонується перепрограмувати (перефразувати) певні негаразди або поразки, щоб пояснити, що вони:

- тимчасові та короточасні («У мене є проблема, але вона не триватиме вічно» тощо);
- конкретні («Я помилилася цього разу», замість «Я не вмю готувати інформацію такого роду» тощо);
- є наслідком впливу різних чинників («Причина виникнення проблем не лише в мені. На це вплинуло багато інших причин» тощо).

Когнітивне перепрограмування зміщує фокус із самооцінки на розвиток особистісних навичок. Прикладами можуть бути також перефразування:

«Я невдало виступаю перед аудиторією, через це я вряд чи зможу бути задоволеним/задоволеною після таких виступів» слід перепрограмувати на *«До цих пір я ніколи не виступав/виступала перед аудиторією. Наразі переді мною стоїть таке завдання. Я не сумніваюсь, що навчусь виступати перед публікою, адже я і раніше багато чого не вмів / вміла робити, але навчився / навчилася»* тощо.

Розкриття основного змісту **мотиваційного компонента** розвитку психологічної компетентності консультантів ЦПРПП варто провести за допомогою **вправи «Моя інтуїція»**.

Мета вправи: моделювання алгоритму підвищення рівня психологічної компетентності персоналу.

Хід вправи: Ведучий пропонує учасникам створити ментальну карту власного рівня психологічної компетентності. Потім учасники по черзі діляться своїми результатами; інші учасники доповнюють, заперечують, висловлюють свою думку. Наступним кроком виконання вправи є пропозиція учасникам скласти алгоритм підвищення психологічної компетентності консультантів ЦПРПП у кризових умовах.

Наприклад, *«Щоб мені підвищити свій рівень психологічної компетентності у кризових умовах, я маю»...*:

- *«Розвивати свої соціальні навички та здібності»...*
- *«Використовувати засоби ефективної взаємодії з колегами»...*
- *«Бути доброзичливим, ввічливим, уважним, відповідальним тощо»...*
- *«Взаємодіяти з колегами у спільній професійній діяльності».*
- *«Створювати позитивний образ «Я-концепції» тощо.*

Крім вправ на удосконалення мотиваційного компоненту, рекомендується **«Проективна розповідь»** на теми: *«Мій герб»*, *«Уяви майбутнє»*, *«Візуалізуй перемогу»*, *«Шлях до успіху»* тощо.

На другому етапі (дистанційному) слухачам пропонується провести самодіагностику за такими методиками: «Опитувальник для вимірювання локус контролю здоров'я» (К. А. Wallston, В. S. Wallston, & R. DeVellis, адаптація Л.М. Карамушки, К.В. Терещенко, О.В. Креденцер, 2023), Методика «Шкала негативного впливу роботи» (Д. Ватсон, адаптація С.Д. Максименка, О.М. Кокуна, Є.В. Тополова) (Карамушка, Креденцер, Терещенко, Лагодзінська, Івкін, Ковальчук, 2023); Вправа «Розфокусування» (Титаренко, 2021) та ін.

Для визначення **операційного** компонента моделі психологічної компетентності фахівців ЦПРПП, слід надати можливість консультантам ЦПРПП удосконалити вміння розвитку своєї психологічної компетентності, розвивати вміння психологічного супроводу як особистого професійного самовдосконалення, так і педагогічних працівників, підвищувати здатність до саморегуляції під час комунікації з ними. При цьому активно залучати проблемні ситуації з досвіду професійної діяльності, які можуть запропонувати слухачі за допомогою **вправи «Розв'язи проблему»**.

Мета вправи: розвиток згуртованості персоналу через спільне вирішення проблем, розвиток вміння бачити свою проблему з іншого боку.

Хід вправи: усім учасникам роздають аркуші. Кожен записує ситуацію, яка викликає особисто у нього стрес. Всі складають аркуші вчетверо і відправляють у коробку. Аркуші перемішують, кожний учасник дістає аркуш і розв'язує чиюсь проблему, ніби свою (якщо спецкурс проводиться дистанційно, то вправа адаптується під формат онлайн-заняття).

Запитання для обговорення:

- «Чи задовільнило Вас, як розв'язали Вашу проблему?»
- «Які думки і почуття виникли у Вас, коли ви розв'язували проблему Вашого колеги?»

Для подальшої самостійної роботи на другому дистанційному етапі фахівцям ЦПРПП дається індивідуальне творче завдання (з подальшим творчим обговоренням у групі на очному етапі) типу:

– Складіть перелік Ваших позитивних та негативних психологічних якостей та характеристик та зробіть аналіз якостей, яких Вам бракує для ефективної професійної діяльності в кризових умовах. (Учасники тренінгу повинні скласти список особистісних характеристик, що є важливими у контексті якісного виконання професійних завдань у кризових умовах, а яких їм потрібно позбутися).

1. Складіть індивідуальну програму саморозвитку в професійній та особистісній сфері, враховуючи кризові умови та воєнний час.

2. Розробіть проєкт підвищення рівня розвитку психологічної компетентності консультантів ЦПРПП з подальшою його презентацією.

На третьому, заліковому етапі на практичних тренінгових заняттях відбувається закріплення і розвиток психологічної компетентності фахівців ЦПРПП. При цьому, використовуються як авторські розробки (Гордієнко, 2021), так і запозичені в інших авторів (Бондарчук, 2018, Карамушка, Креденцер & Терещенко, 2022, Титаренко, 2021 та ін.). Відбувається закріплення та вдосконалення компонентів психологічної компетентності фахівців ЦПРПП за елементами тренінгу.

Для розвитку **особистісного** компоненту й, зокрема, професійно значущих характеристик особистості та виявлених проблем їх наявності у респондентів, пропонується проводити **вправи:**

- Криголам «Якою/яким я бачу себе...», «Якою/яким мене бачать колеги...».
- **Робота в малих групах:** «Фантастичний супермаркет». **Мета:** виявлення своїх позитивних та негативних рис характеру. **Хід проведення:** *Варіант 1:* кожен учасник виставляє на продаж у фантастичному супермаркеті свій «товар» – особисті якості, характеристики, здатності. А навзаєм має придбати інші (наприклад: «Віддаю 200 грамів витривалості, натомість придбаю 500 грамів упевненості»). Учасники мають щось продати, а щось купити.

– *Метод незавершених речень*: «Мене мотивує...», «Мені радісно від...», «Я люблю, коли...», «Мені спокійно, коли...», «Я тривожусь, якщо...», «Мені заважає...», «Мені боязко коли...» та ін.

– *Робота в проєктних командах* «Особливості толерантної особистості», «Вплив особистісних ресурсів на професійну діяльність у кризових умовах».

– *Мозковий штурм* «Умови розвитку особистісного компоненту психологічної компетентності фахівців ЦПРПП у воєнний період».

– *Групова дискусія* «Наше життя сьогодні».

– *Робота в парах* «Моє майбутнє».

Для актуалізації *мотивації*, установки на необхідність розвитку психологічної компетентності консультантів ЦПРПП рекомендовано провести *міні лекції на теми*: «Суть розвитку психологічної компетентності, її зміст та структура», «Мотиви розвитку психологічної компетентності у кризових умовах» тощо.

Вправи для групового обговорення на такі теми: «Скільки в мене активності та оптимізму?» (Карамушка, 2021), «Що Вас мотивує підвищувати свій розвиток психологічної компетентності у кризових умовах?», «Я – сьогодні. Я – завтра» (Гордієнко, 2021).

Саморефлексія: «Здійснити самоаналіз особистих рис та характеристик, що розвиватимуть психологічну компетентність фахівців ЦПРПП у кризових умовах, та тих, які будуть заважати її формуванню».

Розвиток *операційного компоненту* можливий на основі:

– *рольової гри в парах* (з подальшим обговоренням у групі). Один учасник – консультант, другий – вчитель. Учасники програвуть проблемну ситуацію (Гордієнко, 2021);

– *вправа «Вибіркове сприймання»*. Учасники тренінгу мають підібрати проблемні ситуації, що наразі викликають їх стурбованість і розкрити їх ресурсні моменти.

– *групової дискусії*: Яких психологічних якостей не вистачає, на вашу думку, вам для ефективної професійної діяльності у кризових умовах? (Гордієнко, 2021).

Робота в проєктних командах (з подальшим обговоренням) спрямована на закріплення установки на *особистісний розвиток*. (Виконується в групах). Фахівцям ЦПРПП роздаються аркуші паперу і кольорові олівці, та пропонується завдання: «*Зобразіть вашу модель ідеального психологічно-компетентного консультанта центру професійного розвитку педагогічних працівників у кризових умовах*».

На *завершення* тренінгу відбувається «*Щира подяка*»: Ведучий тренінгу пропонує учасникам(учасницям) подякувати один одному (одна одній). Можна сформулювати це так: «Я вдячний(а) тобі ... за те, що...»; «Кошик бажань», куди учасники «складають» свої побажання колегам, враження від тренінгу.

Після кожної вправи проводиться *рефлексія*. Учасники підводять підсумки, відповівши на запитання типу «Навіщо була запропонована ця вправа?», «Що дала вам дана вправа?», «Які проблеми ви побачили?» тощо.

По закінченню третього етапу відбувається спільна рефлексія: «*Чи здійснились мої очікування?*», «*Що нового я дізнався/дізналась на тренінгу?*», «*Для підвищення рівня розвитку психологічної компетентності у кризових умовах, які особисті якості я хотів(ла) би розвивати?*», «*Чи справдились ваші очікування?*» (Можна роздати стікери). (Особливу увагу слід звернути на негативні відгуки, що є резервом для ведучого працювати над удосконаленням спецкурсу в наступному).

Висновки. Розвиток психологічної компетентності фахівців центрів професійного розвитку педагогічних працівників у кризових умовах воєнного часу доцільно здійснювати засобами спеціальної програми. Упровадження програми можливе в результаті використання спеціальних психолого-педагогічних засобів: а) проведення спецкурсу з розвитку психологічної компетентності фахівців ЦПРПП у кризових умовах; б) вибір та обґрунтування найдоцільніших форм та завдань навчання у кризових умовах визначення;

- в) аналіз та проєктування психологічних ситуацій у процесі професійної діяльності;
г) застосування сучасних інтерактивних технік, форм та методів роботи.

Зворотний зв'язок від фахівців ЦПРПП під час реалізації програми на курсах підвищення кваліфікації є позитивним і свідчить про їх просування на шляху вдосконалення власної психологічної компетентності.

Перспективи подальших досліджень. Підготовлена програма спецкурсу та її результати визначає подальші перспективи досліджень з означеної проблеми. Важливим є розробка критеріїв та індикаторів, що забезпечать поглиблене вивчення ефективності програми спецкурсу, а також розроблення диференційованих програм з урахуванням гендерно-вікових та організаційно-професійних форм удосконалення психологічної компетентності педагогічних працівників у цілому.

Література

1. Бондарчук, О., & Карамушка, Л. (2009). *Психологічна підготовка педагогічних працівників до діяльності в умовах соціально-економічних змін: спецкурс для слухачів очно-дистанц. форми навчання в системі після диплом. пед. освіти, АПН України, Ун-т менедж. освіти.*
2. Бондарчук, О. (2018). Соціальна самоефективність педагогічних працівників як чинник психологічної безпеки освітнього середовища. *Зб. наук. статей Київського міжнар. університету й Інституту соціальної та політичної психології НАПН України. Серія: «Психологічні науки: проблеми і здобутки», 2(12), 5-24.*
3. Бондарчук, О. І., Кириченко, М. О., & Сергеева, Л. М. (2018). Технологія формування психологічної компетентності суб'єктів освітнього процесу в умовах відкритої освіти. У *Відкрита освіта: інноваційні технології та інноваційний менеджмент*, (с. 197-210).
4. Бондарчук, О., & Семиченко, В. (2002). Психологічні проблеми навчання педагогічних працівників у системі післядипломної освіти. Розвиток педагогічної і психологічної наук в Україні 1992-2002. *Зб. наук. праць до 10 - річчя АПН України*, 86-94. Академія педагогічних наук України.
5. Гордієнко, Н. (2021). Розвиток психологічної компетентності працівників районних методичних кабінетів у післядипломній освіті. *Дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.07. педагогічна та вікова психологія.*
6. Карамушка, Л. (2021). Психічне здоров'я: сутність, основні детермінанти, стратегії та програми забезпечення. *Psychological Journal*, 7(5), 26-37. <https://doi.org/10.31108/1.2.7.5.3>
7. Карамушка, Л., Креденцер, О., & Терещенко, К. (2022). Особливості психічного здоров'я персоналу освітніх та наукових організацій в умовах війни. *Організаційна психологія. Економічна психологія*, 1(25), 62-74. <https://doi.org/10.31108/2.2022.1.25.7>
8. Коновальчук, М. В. (2022). Позитум-підходи у психологічній допомозі педагогам України в умовах війни. *International training & science on-line conference «In search of truth and humanity on the age of war»* (21-26 August, Leszno, Poland): Abstracts, 187-193.
9. Карамушка, Л., Креденцер, О., Терещенко, К., Лагодзінська, В., Івкін, В., & Ковальчук, О. (2023). *Методики дослідження психічного здоров'я та благополуччя персоналу організації: психологічний практикум.* Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України.
10. Титаренко, Т. (2021). *Випробування кризою. Одиссея подолання: навч. посібник для закладів вищої освіти.* Каравела.
11. *Як вчителю організувати свою роботу під час війни: рекомендації Державної служби якості освіти.* <https://sqe.gov.ua/yak-vchitelyuorganizuvati-svoyu-robotu-p/>
12. Vignjević-Korotaj, B., & Mrnjauš, K. (2021). Emotional competence: a prerequisite for effective teaching. *Economic Research - Ekonomska Istraživanja*, 34(1), 39-52.
13. Culshaw, S., & Kurian, N., (2021). Love as the lifeblood of being-well: a call for care for teachers in England's schools. *Pastor Care Educ*, 39(3), 269-290.
14. Dung, Do Thi, & Zsolnai, A. (2022). Teachers' social and emotional competence: A new approach of teacher education in Vietnam. *Hungarian Educational Research Journal*, 12(2), 131-144.
15. Frank, J.L, Reibel, D, Broderick, P, Cantrell, T, & Metz, S, (2015). The effectiveness of mindfulness-based stress reduction on educator stress and well-being: results from a pilot study. *Mindfulness*, 6(2), 208-216.
16. Malcolm, J. (2021). Teaching with the 21st-Century Competencies: The Impact of Psychology and Philosophy on Teacher Work to Identify and Manifest Meaningful Learning. *Handbook of Research on Barriers for Teaching 21st-Century Competencies and the Impact of Digitalization.*
17. Kim, L, Oxley, L, & Asbury, K, (2022). My brain feels like a browser with 100 tabs open: a longitudinal study of teachers' mental health and well-being during the COVID-19 pandemic. *Brit J Educ Psychol*, 92(1), 299-318.
18. Hen, M., & Goroshit, M. (2016). *Social-emotional competencies among teachers: An examination of interrelationships.* Cogent Education.
19. Harre, R. (1980). *Social Being: A theory for social psychology.* Rowman & Littlefield.
20. Pozo-Rico, T., Poveda, R., Gutiérrez-Fresneda, R., Castejón, L., & Gilar-Corbi, R. (2022). *Revamping Teacher*

Training for Challenging Times: Teachers' Well-Being, Resilience, Emotional Intelligence, and Innovative Methodologies as Key Teaching Competencies.

21. Silver, H., & Zinsler, K., (2020). The interplay among early childhood teachers' social and emotional well-being, mental health consultation, and preschool expulsion. *Early Educ Dev*, 31(7), 1133-1150.
22. Sisask, M., Varnik, P., & Varnik, A. (2014). Teacher satisfaction with school and psychological well-being affects their readiness to help children with mental health problems. *Health Educ J*, 73(4), 382-393.
23. Zikan, K. (2017). Peculiarities of Psychological Competence Formation of University Teachers in Inclusive Educational Environment. *EURASIA Journal of Mathematics Science and Technology Education*, 13(8), 4701-4713.

References

1. Bondarchuk, O., & Karamushka, L. (2009). *Psykhologichna pidgotovka pedagogichnykh pratsivnykiv do dialnosti v umovakh sotsialno-ekonomichnykh zmin: spetskurs dlya slukhachiv ochno-dystantsiinoi formy navchannya v systemi pislyadyplomnoi pedagogichnoi osvity [Psychological preparation of pedagogical workers for work in the conditions of socio-economic changes: a special course for students of full-time and distance education in the system of postgraduate pedagogical education]*. APN Ukrainy, Un-t menedzh. osvity. [In Ukrainian]
2. Bondarchuk, O. (2018). Sotsialna samoefektyvnist pedagogichnykh pratsivnykiv yak chynnyk psykholoichnoi bezpeky osvitnogo seredovyscha [Social self-efficacy of pedagogical workers as a factor in educational environment psychological safety]. *Zb. nauk. statei Kyivskogo mizhnar. universytetu i Instytutu sotsialnoi ta politychnoi psykholoichii NAPN Ukrainy. Seria: «Psykhologichni nauky: problemy i zdobutky»*, 2(12), 5-24. [In Ukrainian]
3. Bondarchuk, O. I., Kyrychenko, M. O., & Sergeeva, L. M. (2018). Tekhnologia formuvannya psykholoichnoi kompetentnosti subyektiv osvitnogo protsesu v umovakh vidkrytoi osvity [A technology of formation of students psychological competence in the conditions of open education]. *U Vidkryta osvita: innovatsiini tekhnologii ta innovatsiyni menedzhment*, (s. 197-210). [In Ukrainian]
4. Bondarchuk, O., & Semychenko V. (2002). Psykhologichni problemy navchannya pedagogichnykh pratsivnykiv u systemi pislyadyplomnoi osvity [Psychological problems of teachers training in the postgraduate education system]. *Rozvytok pedagogichnoi i psykholoichnoi nauk v Ukraini 1992 - 2002. Zb. nauk. prats do 10-richchya APN Ukrainy*, 86-94. Akademia pedagogichnykh nauk Ukrainy. [In Ukrainian]
5. Gordiyenko, N. (2021). Rozvytok psykholoichnoi kompetentnosti pratsivnykiv raionnykh metodychnykh kabinetiv u pislyadyplomnii osviti [Development of psychological competence of the staff of district teaching offices in postgraduate education]. *Dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. psykhol. nauk: spets. 19.00.07. pedagogichna ta vikova psykholoichia*. [In Ukrainian]
6. Karamushka, L. (2021). Psykhichne zdorovya: sutnist, osnovni determinanty, strategii ta programy zabezpechennya [Mental health: nature, key determinants, strategies and programs]. *Psychological Journal*, 7(5), 26-37. <https://doi.org/10.31108/1.2.7.5.3> [In Ukrainian]
7. Karamushka, L., Kredentser, O., & Tereschenko, K. (2022). Osoblyvosti psyklichnogo zdorovya personalu osvitnikh ta naukovykh organizatsii v umovakh viiny [Features of the mental health of the staff of educational and scientific organizations in the conditions of war]. *Organizatsiina psykholoichia. Ekonomichna psykholoichia*, 1(25), 62-74. <https://doi.org/10.31108/2.2022.1.25.7> [In Ukrainian]
8. Konovalchuk, M. V. (2022). Pozytum-pidkhody u psykholoichnii dopomozi pedagogam Ukrainy v umovakh viiny [Positum-approaches in rendering psychological help to teachers of Ukraine in the conditions of war]. *International training & science on-line conference «In search of truth and humanity on the age of war»* (21-26 August, Leszno, Poland): Abstracts, 187-193. [In Ukrainian]
9. Karamushka, L., Kredentser, O., Tereschenko, K., Lagodzinska, V., Ivkin, V., & Kovalchuk, O. (2023). *Metodyky doslidzhennya psyklichnogo zdorovya ta blagopoluchchya personalu organizatsii: psykholoichnyi praktykum [Methods to research mental health and well-being of the staff of organizations: psychological workshop]*. G. S. Kostyuk Institute of Psychology of the NAES of Ukraine. [In Ukrainian]
10. Tytarenko, T. (2021). *Vyprobuvannya kryzoyu. Odisseya podolannya [Trial by crisis. An odyssey of overcoming.]*. Karavela. [In Ukrainian]
11. *Yak vchytelyu organizuvaty svoyu robotu pid chas viiny: rekomendatsii Derzhavnoi sluzhby yakosti osvity [How teachers should organize their work during the war: recommendations of the State Service for the Quality of Education]*. <https://sqe.gov.ua/yak-vchytelyuorganizuvati-svoyu-robotu-p/> [In Ukrainian]
12. Vignjević-Korotaj, B., & Mrnjaj, K. (2021). Emotional competence: a prerequisite for effective teaching. *Economic Research - Ekonomska Istraživanja*, 34(1), 39-52.
13. Culshaw, S., & Kurian, N., (2021). Love as the lifeblood of being-well: a call for care for teachers in England's schools. *Pastor Care Educ*, 39(3), 269-290.
14. Dung, Do Thi, & Zsolnai, A. (2022). Teachers' social and emotional competence: A new approach of teacher education in Vietnam. *Hungarian Educational Research Journal*, 12(2), 131-144.
15. Frank, J.L, Reibel, D, Broderick, P, Cantrell, T, & Metz S, (2015). The effectiveness of mindfulness-based stress reduction on educator stress and well-being: results from a pilot study. *Mindfulness*, 6(2), 208-216.
16. Malcolm, J. (2021). Teaching with the 21st-Century Competencies: The Impact of Psychology and Philosophy on Teacher Work to Identify and Manifest Meaningful Learning. *Handbook of Research on Barriers for Teaching 21st-Century Competencies and the Impact of Digitalization*.

17. Kim, L., Oxley, L., & Asbury, K., (2022). My brain feels like a browser with 100 tabs open: a longitudinal study of teachers' mental health and well-being during the COVID-19 pandemic. *Brit J Educ Psychol*, 92(1), 299-318.
18. Hen, M., & Goroshit, M. (2016). *Social-emotional competencies among teachers: An examination of interrelationships*. Cogent Education.
19. Harre, R. (1980). *Social Being: A theory for social psychology*. Rowman & Littlefield.
20. Pozo-Rico, T., Poveda, R., Gutiérrez-Fresneda, R., Castejón, L., & Gilar-Corbi, R. (2022). *Revamping Teacher Training for Challenging Times: Teachers' Well-Being, Resilience, Emotional Intelligence, and Innovative Methodologies as Key Teaching Competencies*.
21. Silver, H., & Zinsler, K., (2020). The interplay among early childhood teachers' social and emotional well-being, mental health consultation, and preschool expulsion. *Early Educ Dev*, 31(7), 1133-1150.
22. Sisask, M., Varnik, P., & Varnik, A. (2014). Teacher satisfaction with school and psychological well-being affects their readiness to help children with mental health problems. *Health Educ J*, 73(4), 382-393.
23. Zikan, K. (2017). Peculiarities of Psychological Competence Formation of University Teachers in Inclusive Educational Environment. *EURASIA Journal of Mathematics Science and Technology Education*, 13(8), 4701-4713.

Відомості про автора

Гордієнко Наталія, кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології управління Центрального інституту післядипломної освіти ДЗВО «Університет менеджменту освіти», Київ, Україна.

Hordiienko, Nataliya, Candidate of Psychological Sciences, associate professor of the Department of Management Psychology of the Central Institute of Postgraduate Education of the University of Educational Management, Kyiv, Ukraine

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0688-5626>

E-mail: natali-gordi@ukr.net

Отримано 8 вересня 2023 р.
Рецензовано 22 вересня 2023 р.
Прийнято 2 жовтня 2023 р.